

Diana DUCHOŇOVÁ

Detstvo a mladosť uhorského aristokrata. Spomienky palatína Pavla Esterházyho vo svetle jeho denníkových záznamov¹

Abstract: *This paper deals with Palatine Paul Esterhazy's diary written as an adult's reflection of the childhood and youth. Paul Esterhazy belonged among the most prominent figures of Hungary in the early Modern Age period as he managed to draw on the successful policies pursued by his father, Nikolaus Esterhazy. He too was awarded the rank of the Palatine, the supreme regional administration, and held the office for 32 years. The author of this study focuses on his childhood on his father's farmstead and his studies in Trnava described in vivid detail in his memoirs. As a consequence of the demise of his two elder siblings, he was forced to yield to the interests of the family's policies and to refrain from his spiritual career. He had to marry his niece Ursula Esterhazy, the heir of the Thurzos' property. In his memoirs Paul also reminisces about another reason for the change of his position in the family's hierarchy, namely the battle with the Turks near Vozokany, where four young family members died. Paul Esterhazy's reminiscences of his childhood and youth can be interpreted as an effort to support the memory of the family and dynasty and to accent his predestination to become the head of the Esterhazy dynasty.*

Key words: Paul Esterházy – 17 century – diary – family memory – upbringing – wedding strategies

Jednou z foriem reprezentácie aristokracie bolo vytváranie jej vlastných dejín, ktoré slúžilo na identifikáciu rodu v spoločnosti. K jej prejavom patrilo aj vytváranie genealógií, ktoré sa vyžadovali od najvýznamnejších aristokratov, pričom mali siahať čo najďalej do minulosti. Táto tendencia stála aj na pozadí nadmerného vyznávania kultu predkov v 17. storočí.² Výsledkom tejto snahy bolo vypracovanie rôznych, často fiktívnych rodových genealógií, ktoré siahali k biblickej, antickej či uhorskej dynastickej mytológii. Z roku 1670 pochádza genealógia rodu Esterházy, ktorú vytvoril Tobias Sadler počas života Pavla Esterházyho. Vykresľuje predkov už od 10. storočia, ide ale samozrej-

1 Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 2/0133/10 pod názvom *Šľachtický dvor – mocensko-politická, správna a kultúrna entita v ranom novoveku*.

2 Géza GALAVICS, *Die frühen Porträts der Familie Esterházy. Typen, Funktion, Bedeutung – eine Auswahl (Ein Forschungsbericht)*, in: Rudolf Kropf – Gerald Schlag (Hg.), *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum (von Ende des 16. bis zum Anfangs des 19. Jahrhunderts)*, Eisenstadt 1998, s. 115.

me o fiktívnu genealógiu, ktorá sa zakladá na mýtoch, do rodokmeňu bol zaradený napríklad aj kráľ Hunov Atila alebo dokonca povestný valašský vojvoda Vlad Tepes zvaný Dracul. Malo sa tým poukázať na starobylosť predkov, pretože Esterházyovci boli v prvej polovici 17. storočia považovaní medzi uhorskými aristokratmi za *homines novi*.³ Veľká časť rodovej pamäte tiež prežila v rôznych memoároch, denníkoch a pamätiach, ktoré aj keď neboli primárne určené pre verejnosť, zaznamenávali pre ich tvorcov veľmi dôležité okamihy a udalosti každodenného života, predovšetkým dôležité politické rozhodnutia či opisy vojnových ťažení.⁴

Medzi tieto pramene môžeme zaradiť spomienky palatína Pavla Esterházyho, ktoré vznikli v jeho neskoršom veku ako reflexia spomienok na detstvo a mladosť. Osobnosť kniežata Pavla Esterházyho (1635–1713) formovala nielen uhorskú politiku, ale vďaka osobitnému záujmu o umenie (predovšetkým hudbu, o čom svedčí aj jeho dielo *Harmonia celestis*) aj kultúrnu atmosféru nastupujúcej uhorskej barokovej aristokracie.

Esterházyovci patrili k najstarším a istý čas aj najvýznamnejším a najbohatším rodom v Uhorsku. Vzišli z radov nižšej šľachty, pôvodom z Bratislavskej stolice. O vzostup rodu do radov aristokracie sa postaral Mikuláš Esterházy v prvej polovici 17. storočia a to fakticky v priebehu jedného desaťročia.⁵ Jeho syn Pavol pokračoval vo zveľadovaní rodového majetku, bol hlavným županom Šopronskej stolice (1652–1713), neskôr hlavným kráľovským dvormajstrom (1661–1681) a dolnouhorským a banským hlavným kapitánom (1668–1681). Vrcholom jeho kariéry bolo nadobudnutie funkcie palatína (1681–1713)

3 Magyar Országos Levéltár (ďalej len MOL), P 125, Esterházy Pál nádor iratai, 4751 db. László BERÉNYI, *Domini de Salomon-Watha dicti Zerház de Genere Salomon. Der Ursprung der Familie Esterházy und ihre frühzeitliche Geschichte*, in: Jakob Perschy – Harald Prickler (Hg.), *Die Fürsten Esterhazy. Magnaten, Diplomaten & Mäzene*, Eisenstadt – Wien 1995 (Ausstellungskatalog), s. 20.

4 K rodovej pamäti Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie 1500–1700*, Praha 2004, s. 88–109; Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2001, s. 5–7; Werner RÖSENER (Hg.) *Adelige und bürgerliche Erinnerungskulturen des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, Göttingen 2000; Werner RÖSENER, *Aspekte der adeligen Erinnerungskultur im Mittelalter*, in: Günter Oesterle (Hg.), *Erinnerung, Gedächtnis, Wissen. Studien zur kulturwissenschaftlichen Gedächtnisforschung*, Göttingen 2005, s. 405–427.

5 Mikuláš Esterházy sa premyslenou politikou podpory Habsburgovcov v Uhorsku a vďaka dvom veľmi výhodným manželstvám (Uršula Dersffyová, Kristína Nyáryová) veľmi rýchlo zaradil medzi najbohatšie a najvýznamnejšie osobnosti danej doby. V roku 1613 získal barónsky titul a jeho hviezda rástla ďalej najmä počas povstania Gabriela Bethlena. Vrchol dosiahol v roku 1625, keď bol uhorským snemom zvolený za palatína. Ako predstaviteľ katolíckeho politického krídla orientoval svoju (a tým aj uhorskú) politiku na Viedeň a zasiahol do rekatolizácie krajiny. K vzostupu rodu Esterházy pozri: Géza PÁLFFY, *Der Aufstieg der Familiae Esterházy in die ungarische Aristokratie*, in: Wolfgang Güntler – Rudolf Kropf (Hg.), *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*, Eisenstadt 2009, s. 13–46; Géza PÁLFFY, *Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése*, Századok 143, 2009, č. 4, s. 853–882. K jeho politike pozri István HILLER, *Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645*, Wien – Köln – Weimar 1992.

a v roku 1687 získal kniežacieho titulu.⁶ Neobyčajne sa mu darilo aj pri zabezpečení potomstva, s dvomi manželkami mal spolu 26 potomkov. S prvou manželkou, Uršulou Esterházyovou, bol ženatý 30 rokov (1652–1682) a splodil s ňou 19 detí, s druhou, Evou Thökölyovou, sa im počas 31 ročného manželstva (1682–1713) narodilo sedem potomkov. Ani nie po desaťročnom zväzku sa ich manželstvo ocitlo v troskách. Manželia sa obviňovali vzájomnými pokusmi o zabitie (napríklad podaním jedu do jedla), alebo cudzoložstvom.⁷ Ich posledný spoločný potomok sa narodil desať rokov po uzavretí manželstva v roku 1692, pravdepodobne zvyšných 21 rokov nežili spoločným životom. Ich zväzok skončil až Pavlovou smrťou, ktorý zomrel ako 78 ročný v roku 1713.

Pavol svojimi spomienkami nadviazal na tradíciu písania denníkov, ktoré bolo u Esterházyovcov veľmi rozšírené. Zachovali sa nám napríklad zápisky jeho starého otca, podžupana Bratislavskej stolicy Františka Esterházyho, denník Pavlovej matky Kristíny Nyáryovej, alebo jeho strýka Daniela Esterházyho. O živote rodu v 17. storočí hovoria aj zápisky ľudí, ktorí žili na ich dvore, ich pamäte sa nám zachovali vo forme denníkov, alebo denníkových záznamov v kalendároch.⁸

Denník Pavla Esterházyho je chronologicky vymedzený rokmi 1635–1653 a zachytáva obdobie jeho detstva, dospievania a sobáša. Na originálnom dokumente je síce uvedený názov denník, ale po obsahovej stránke skôr ide o spomienky Pavla na jeho detstvo. Pôvodný denník, ktorý si Pavol viedol, sa nám nezachoval. Pavol ho pravdepodobne v dospelom veku prepísal vo forme spomienok, pričom využil pri jeho koncipovaní aj iné zdroje, pre obdobie detstva denník matky, alebo spomienky rodinných príslušníkov.

Pavol začína svoju osobnú výpoveď svojím narodením resp. krstínami a zdôraznil, že pri narodení mal všetky zuby (podľa spomienok rodičov a vychovávateľov). Už ako pár mesačného ho zobral ukázať Mikuláš Esterházy aj na zasadnutie krajinského snemu do Bratislavy. Tieto, pre bádateľa zdanlivo bezvýznamné udalosti, mali pre Pavla hodnotu pri preukázaní jeho sily a vitality (zuby) ako aj dynastickej predurčenosti (prítomnosť na sneme ako dieťaťa).⁹ O to dôležitejšie bolo stavať na týchto symboloch, pretože samotný Pavol nebol primárne určený na úlohu pokračovateľa politických tradícií rodu, ako jeho bratia Štefan († 1641) a Ladislav († 1652). Je síce možné, aby dieťa pri narodení malo zuby,

6 Zoltán FALLENBÜCHL, *Állami (királyi és császári) tisztviselők a 17. századi Magyarországon*, Budapest 2002, s. 90–91.

7 Za Pavlovu milenku sa považuje napríklad Alžbeta Rákócziová. Katalin PÉTER, *Házasság a régi Magyarországon*, Budapest 2008, s. 129–130.

8 János ESTERHÁZY, *Az Esterházy család oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár*, I.-IV., Budapest 1901, s. 178–212.

9 Okrem toho podľa starej uhorskej povery sa z takéhoto dieťaťa stane táltoš. MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, fol. 3 a Emma IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, Budapest 1989, s. 305, 508.

ale s istotou vieme povedať, že Pavla otec na zasadnutie snemu zobrať nemohol. Pavol sa narodil 7. septembra 1635 a krajinský snem zasadal od 30. novembra 1634 do 15. februára 1635.

Denníkové spracovanie Pavlovho detstva poukazuje na spôsob výchovy, ktorá sa aj v prípade palatínových potomkov nelíšila od zaužívaných zvyklostí tej doby. V najmladšom veku chlapci vyrastali spoločne s dievčatami.¹⁰ Prakticky už v tomto období sa vytvára v rámci dvora sa aj „dvor detí“, ktorý pozostával z dojok, neskôr pestúnok a ďalšieho služobníctva.¹¹ Okolo veku štyroch až piatich rokov boli chlapci oddelení od dievčat, a zároveň aj matiek. Od tohto okamihu nastupuje tzv. plánovaná výchova resp. vzdelávanie. V tomto období sa rozšíril ich dvor o deti ostatných rodinných príslušníkov, hlavne deti palatínových súrodencov, ktoré sa takto stávali súčasťou širšej rodiny palatína. Tento model výchovy vidno aj v testamente, ktorý spísal Mikuláš po svadbe s Kristínou Nyáryovou. Vyjadril sa nasledovným spôsobom, že ak by sa Kristíne narodil po jeho smrti syn, do štyroch, maximálne piatich rokov ho mala vychovávať sama, ale potom (a hlavne keby sa znovu vydala) mala odovzdať syna na výchovu palatínovým bratom Danielovi a Pavlovi. Ak by sa narodila dcéra, mala zostať až do doby svojho vydaja pri matke.¹² Pavol mal byť vychovávaný – podobne ako jeho brat Ladislav – spoločne s Danielovým synom, pravdepodobne Adamom (* 1631), a Pavlovým synom Alexandrom (* 1636). Finančné krytie jeho štúdií nemalo do veku 10 rokov prekročiť sumu 600 zl. Tieto peniaze mali pokryť náklady na obdobie štyroch rokov, pritom sa z nich vyplácali peniaze na ošatenie pre preceptorov a učňov a rôzne drobné výdavky.¹³ Oproti ostatným súrodencom však Mikuláš odporúčal, aby sa v Trnave vzdelával len do 12. rokov, potom mal prejsť do Viedne a tu navštevovať školu aspoň do svojich 21 rokov.¹⁴

Pri všetkých deťoch palatína bol uplatňovaný rovnaký model vzdelávania: Do 16. rokov života sa mali vzdelávať v Trnave a následne tri či štyri roky mali študovať vo Viedni. Tu mali zároveň nadobúdať aj praktické zručnosti návštevami cisárskeho dvora.¹⁵ Na dvo-

10 MOL, P 108, Repositorium 4 (ďalej len R 4), Végrendeletek és a végrehajtásukkal kapcsolatos iratok, fasc. E, No. 35, 14. 3. 1625, Nové Zámky a Judit FEJES, *Az Esterházyak házassági politikája 1645 után*, in: Katalin PÉTER (Szerk.), *Gyermek a kora újkori Magyarországon*. „Adott Isten hozzánk való szertetéből egy fraucimmerecskét nekünk“, Budapest 1996, s. 120. Správanie dojok bolo na dvore M. Esterházyho taktiež upravené príkazmi, najviac sa zakazovala konzumácia alkoholických nápojov. Pozri aj Lajos MERÉNYI, *Esterházy Miklós levelei Nyári Krisztinához 1624–1639*, in: *Történelmi Tár, Második és befejező közlemény*, 1900, s. 295 a ďalšie.

11 Katalin PÉTER, *A gyermek és a gyermekkor a történetírásban*, in: *Táz* (Szerk.), *Gyermek a kora újkori Magyarországon*, s. 39.

12 MOL, P 108, R 4, Végrendeletek és a végrehajtásukkal kapcsolatos iratok, fasc. E., No. 35, testament M. Esterházyho, 14. 3. 1625, Nové Zámky, pag. 6.

13 Tamtiež, No. 37, testament M. Esterházyho, 14. 8. 1641, Šintava, fol. 94a.

14 Tamtiež, fol. 94b.

15 Tamtiež.

roch deti vyučovali školmajstri, výučba bola menej viazaná školskými pravidlami, ale viac sa orientovala na životné a praktické skúsenosti. Deti sa učili rôznym zručnostiam potrebným pre život šľachtica, ako jazde, narábaniu so zbraňou alebo tancu.¹⁶ Svedectvom premyslenej a dôslednej výchovy zo strany palatína je skutočnosť, že prvý školmajster, Štefan Váczi, sa pri synovi Štefanovi uvádza už v čase, keď mal len dva roky!¹⁷

Pokiaľ aristokratickí potomkovia navštevovali kolégiá a univerzity, obyčajne nebývali v konviktoch, ale mali prenajaté domy, kde malo dieťa prakticky svoj vlastný dvor, ktorý sa o neho staral. Na čele tejto mikrospoločnosti stál dvormajster, prefekt, obvykle príslušník kléru, ktorý mal na starosti predovšetkým morálnu výchovu.¹⁸ Ďalším členom bol preceptor, služobníctvo a napokon deti. Pred cestou sa vyhotovili inštrukcie pre synov, prefekta (dvormajstra) a ďalších služobníkov, ktoré obsahovali základné normy správania sa počas štúdia.¹⁹

Z Pavlovho denníka poznáme viacerých preceptorov, ktorí mali na starosť jeho výchovu: Jána Bornemiszu, Jána Thordayho a pátra Františka Koneczkého.²⁰ Bornemisza dlho v službách palatína nezotrval, pre nevhodné správanie musel odísť. Stalo sa totiž to, že Pavol si chcel dať z granátových jabĺk, ktoré dostal od strýka. Bornemisza vyšiel nahnevany zo svojej komôrky a svoju autoritu sa snažil preukázať tým, že rozlomil jedno jablko a spolu so šupkou ho natlačil lyžicou do Pavlových úst. Pritom mu vylomil jeden zub a vedľajší, ktorý sa mu tiež hýbal, vytĺkol kladivom. Nahnevany Mikuláš okamžite nariadil kapitánovi Žigmundovi Eörsimu, aby preceptora vyhodil z dvora.²¹ Telesné tresty detí v žiadnom prípade neboli na palatínovom dvore akceptované. Ďalší preceptor je známy až z čias jeho štúdií v Trnave. Pavol ešte spomína vo svojom denníku aj na istého preceptora Očka (Oczka), pôvodcom z Moravy, ktorý ho často trestal bitkou.²²

16 Sándor TAKÁTS, *Régi idők, régi emberek*, Budapest 1922, s. 41.

17 MOL, P 123, Miklós nádor iratai (1622–1645), III. gazdasági iratok, 4694 db., fol. 19, 35, 73, 111 a 148; tiež Lilla TOMPOS, *Az Esterházyak számadásai és textilszámlái a XVII. századból*, Budapest 2000, s. 32, 40, 56, 69 a 84.

18 Sprievod dvoch detí Adama Batthyányho, Krištofa a Pavla, ktoré išli na štúdiá k jezuitom do Šopronu, tvorilo minimálne 13 ľudí: Dvormajster, praepceptor, dvaja učni, kuchár, jeden šafár, koniar, predjazdec, zbrojnoš a ďalší. Spočiatku bývali v prenajatom dome, neskôr Adam na tento účel zakúpil dom. István FAZEKAS, *Batthyány I. Ádám és gyermekei*, in: K. Péter (Szerk.), *Gyermek a kora újkori Magyarországon*, s. 94 a Sándor TAKÁTS, *Régi magyarország jókedve*, Budapest 2002, s. 200.

19 Mathis LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 39.

20 MOL, P 123, Miklós nádor iratai (1622–1645), I. Személyi iratok, a), 4683 db., list Jána Thordaya Mikulášovi Esterházymu, 29. 3. 1644, Eisenstadt.

21 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, pag. 6-7 a E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 306.

22 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, fol. 54 a E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 314. Ide pravdepodobne o slezijskeho šľachtica Juraja Oczka.

Najväčšia pozornosť pri výchove detí na dvore sa venovala najstaršiemu synovi, Štefanovi. Pri jeho výchove sa malo postupovať podľa inštrukcií a napomínaní, ktoré napísal jeho otec, Mikuláš Esterházy. Je možné, že sa neskôr inštrukciami riadili aj pri výchove ostatných potomkov, čiže aj Pavla. Tie boli postavené do troch základných rovín: Duchovnej, morálnej a vzdelanostnej a vďaka nim sa mali ovládať základné postuláty, ktoré predstavovali ideál dvorského správania nielen na uhorských, ale aj zahraničných dvoroch. Deti mali mať predovšetkým na zreteli Božiu bázeň a lásku a vyhýbať sa bezbožnostiam. Z morálnych vlastností mala byť dodržiavaná mravnosť, miernosť, pokora a poslušnosť, zo všetkých na prvom mieste ale mala byť predovšetkým skromnosť. Žiaden potomok sa nemal chváliť otcovým menom ani majetkom, ale mal sa správať tak, ako keby bol synom najnižšieho šľachtica, nesmel pohrdáť ľuďmi, ale naopak, vážiť si všetky stavy.²³ Striedmosť mal dodržiavať aj v jedle a pití, aby nemal kvôli prejedaniu zdravotné ťažkosti.²⁴ Palatín sa v inštrukcii vyjadril aj k voľnému času syna. V čase voľna, aj keby sa zabával tri či štyri hodiny, mal zvyšný čas tráviť konverzáciou (čiže rozhovorom a rozvíjaním kontaktov), alebo čítať príbehy, či písať krátke epištoly.²⁵ Mal sa vyvarovať bitkám s učňami, prípadné konflikty mal nahlásiť preceptorovi.²⁶ Na koni mohol vyjsť von dva až trikrát týždenne, a to buď na prechádzku, alebo zo zábavy.²⁷ Ako recept na dobré manželstvo odporúčal synovi dodržiavať nasledovné vlastnosti a činnosti: Modlitbu, múdrosť, ľudskosť, miernosť, toleranciu, zatajovanie a pretváрку, striedmu lásku, primeranú česťnosť, náležitú pravdu, aby navzájom znášali útrapy života. Neodporúčal dávať úplne najavo svoje city, lebo to považoval za škodlivé. Za rizikové považoval odcudzenie sa manželke, preto odporúčal – či z povinnosti alebo z lásky – „*precvičovať telesnú ale aj svetskú lásku*“, lebo inak spôsobí obidvom stranám „*nudu a nuda zase pohrdanie a pohrdanie zatratenie*“.²⁸

Obdobie štúdií na jezuitskom kolégiu v Trnave, ktorá sa v prvej polovici 17. storočia stala centrom katolíckej kultúry a vzdelanosti v západnom Uhorsku a bola zároveň miestom mecenáckych aktivít jeho otca (univerzita, univerzitný kostol), je zachytené takisto vo

23 MOL, Esterházy család zólyomi ágának levéltára, P 1290, Esterházy családtagok, 13. cs., 41. tétel, Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. 7. 1632, Lackenbach, pag. 3.

24 MOL, P 108, R 60, Gazdasági és ügyviteli utasítások, fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitiss Nicolai Esterházy..., 18. 10. 1634, Eisenstadt, pag. 7; MOL, P 1290, 13. cs., 41., Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. 7. 1632, Lackenbach, pag. 4.

25 MOL, P 108, R 60, Gazdasági és ügyviteli utasítások, fasc. A, No. 5, inštrukcia pre Štefana Esterházyho, b. r., 17. bod, pag. 5; M. LEIBETSEDER, *Die Kavaliertour*, s. 39–40.

26 MOL, P 108, R 60, Gazdasági és ügyviteli utasítások, Fasc. A, No. 5, inštrukcia pre Štefana Esterházyho, b. r., 20. bod, pag. 6.

27 Tamtiež, No. 1, Instrukcio Comitiss Nicolai Esterházy..., 18. 10. 1634, Eisenstadt, pag. 9.

28 MOL, P 108, R 60, 16152 db., 370 cs., fasc. A, 1639 inštrukcia, pag. 5. Podrobnejšie pozri Diana DUCHONOVÁ, „*Napomínam Ťa z otcovskej lásky...*“ *Koncept výchovy a vzdelávania na dvore palatína Mikuláša Esterházyho v prvej polovici 17. storočia*, Forum Historiae 10, 2010, č. 2, <http://www.forum-historiae.sk/main/texty_2_2010/duchonova.pdf> [cit. 2011-12-02].

viacerých spomienkach. V Trnave Pavol študoval spolu so svojimi bratrancami Alexandrom, Jurajom, Mikulášom a Michalom. Vystupoval vo viacerých divadelných školských predstaveniach, ktoré organizovali miestni jezuiti. Stvárnil napríklad postavu kráľa Joasa pri príležitosti korunovácie panovníka Ferdinanda IV. (16. júna 1647), ale zahral si (aj vďaka subtilnej postave) ženskú úlohu – sv. Juditu alebo sv. Katarínu.²⁹ Okrem povinností spojenými so vzdelávaním nemal odopreté ani radovánky a trochu bezstarostný chlapčenský život. Chodil sa v sprievode ďalších mladých šľachticov kúpať do rieky Dudváh v neďalekom Zavare. Tanečné zábavy sa zase konali v Cíferi u príbuzných jeho matky.³⁰ Mladí aristokrati nachádzali rozptýlenie aj počas poľovačiek v blízkom okolí Trnavy, najmä v neďalekom Ružindole. Veľmi časté boli poľovačky na zajace, počas ktorých niekedy dochádzalo k zraneniam. Počas jednej poľovačky s bratom Ladislavom Pavla zhodil kôň, na druhý deň sa stala nehoda Jánovi Majtényimu, neskoršiemu kráľovskému personálov, ktorý pôsobil na dvore Ladislava Esterházyho. Podľa Pavla mal zvláštneho tureckého koňa, ktorý ho zhodil a začal mu hrýzť rameno, napokon napadol aj ostatné kone a všetci museli pred ním utekať. O tri dni sa znova vybrali na poľovačku na zajace, počas ktorej zase spadol z koňa opitý truksas Adama Batthyányho menom Vöcsei tak nešťastným spôsobom, že si on a aj jeho kôň zlomili väzy.³¹

Počas štúdia v Trnave sa Pavol prvýkrát oženil. „Vyvolenou“ sa stala jeho neter, dcéra brata Štefana a nevlastnej sestry Alžbety, Uršuľa. Pavol sa od detstva túžil stať duchovným a jeho sobáš bol vlastne reakciou na nepredvídané okolnosti, hlavne smrť dvoch starších súrodencov, Štefana a Ladislava, v bitke pri Veľkých Vozokanoch. Návrh, aby si zobral za ženu svoju neter, vyslovil, podľa Pavlových slov, ako prvý jeho strýko Wolfgang s odôvodnením, že je to pre dobro a pozdvihnutie celého rodu. Až po troch týždňoch neustáleho presviedčania a naliehania napokon súhlasil so sobášom, ale doslovne uviedol, že „*napokon teda spáchal tú svadbu*.“³² Uršuľa Esterházyová, ako dedička thurzovských majetkov, sa zdržiavala na hrade vo Forchtensteine a prakticky bola pod neustálym dozorom. Aby súhlasila so sobášom, mal jej Pavol dvoriť „*peknými slovami, lichôtkami a darmi*“. Počítalo sa aj s námietkami iných aristokratov, najmä Adama Batthyányho.³³

29 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, fol. 44–45 a E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 312, podobne tiež Zsigmond BUBICS – Lajos MERÉNYI, *Herceg Esterházy Pál nádor*, Budapest 1895, s. 85–86.

30 Cífer patril v 17. storočí Nyáryovcom.

31 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, fol. 59, 66–67.

32 Tamtiež, pag. 60; tiež E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 313 a 315–316.

33 MOL, P 124, Esterházy László gróf iratai, list Františka Esterházyho Ladislavovi Esterházymu, 1651, Forchtenstein, list č. 187, 4674 db.

Pavol spočiatku nebol vôbec tejto myšlienke naklonený. Podľa jeho slov ju začal mať rád ako ženu, až keď ho raz ráno navštívila v jeho spálni a v spánku ho pobozkala a objala.³⁴ O celej udalosti nevedel nikto, okrem prítomnej slúžky Marianky.³⁵ Ich svadba mohla byť ohrozená aj inými nápadníkmi, o ktorých by kvôli výške vena (300 000 zl) nebola núdza. Aj preto bola pod stálym dozorom. Rodina nemohla dovoliť, aby sa vydala za niekoho iného než člena rodu. Podobne ako v prípade sobáša jej rodičov Štefana a Alžbety Thurzovej išlo o to, aby obrovský majetok zostal v rukách Esterházyovcov.³⁶ Spomínaná svadba bola napadnuteľná, pretože síce mladomanželia mali pápežské povolenie, ale chýbal im súhlas od panovníka Ferdinanda III., o ktorý ani nepožiadali. Obrad prebehol takmer v tajnosti, 21. októbra 1652 medzi štvrtou a piatou hodinou poobede iba v prítomnosti troch svedkov, Štefana Kolozsváryho, Juraja Kürtösyho a Wolfganga Esterházyho. Prirodzene išlo iba o formálny sobáš, svadba spojená s hostinou za prítomnosti hostí sa konala až 7. februára roku 1655.³⁷ Uršula nemala ani potrebný vek na sobáš, v čase svadby mala len 11 rokov. Legitimitu svadby napadol napríklad v roku 1655 František Nádasdy, avšak už v čase, keď mal pár aj panovnícke povolenie. Aj kvôli nízkemu veku nevesty bolo manželstvo „konzumované“ až o tri roky.³⁸

Pavol svoj zámer zobrať si Uršulu za ženu v denníku obhajoval tým, že tak robí v záujme zachovania rodu. Legitimitu tomuto spojeniu mala dať zachytená spomienka, podľa ktorej údajne, keď ležala na smrteľnej posteli Pavlova teta Alžbeta, nechala si k sebe privolať dcéru Uršulu. Tu prítomný misionár z Talianska, istý františkánsky páter menom Stracz, pri pohľade na deti povedal, že Pavol si zoberie za ženu práve Uršulu. Dokonca sa mu teta posmrtno zjavila v tmavofialových zamatových šatách, v ktorých ležala vystretá na márach. Keď upozornil na ňu prítomnú dojkú, tá vraj od strachu takmer odpadla. Duch Alžbety k nemu pristúpil a dal mu ruku malej Uršuli do ruky a následne zmizol.³⁹

V Pavlovom denníku sa odráža plán rodovej politiky, ktorý pripravoval jeho otec. Jeho synovia sa mali v zmysle rodového prepojenia medzi dvoma významnými aristokratickými rodinami v Zadunajsku oženiť s dcérami zadunajského hlavného kapitána Adama Batthyányho. Tie plány boli sčasti aj realizované, keď si Mikulášov syn Ladislav zobral za manželku Adamovu dcéru Eleonóru. Svadba palatínovho syna Ladislava bola napláno-

34 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, fol. 64 a E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 315–316.

35 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, pag. 64–65 a P. ESTERHÁZY, *Mars Hungaricus*, s. 315

36 Pozri tiež J. FEJES, *Az Esterházyak házassági politikája 1645 után*, s. 137.

37 E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 516; J. ESTERHÁZY, *Az Esterházy család oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár*, s. 215.

38 J. FEJES, *Az Esterházyak házassági politikája 1645 után*, s. 156.

39 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, pag. 24–25 a E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 309.

vaná Mikulášom Esterházym a Adamom Batthyánym ešte na prelome 30. a 40. rokov 17. storočia.⁴⁰ Po vzájomnej dohode obidvoch rodín nasledovala návšteva budúceho partnera v sprievode rodiny. Ladislav sa vybral v októbri roku 1649 na pytačky do Rechnitzu v sprievode brata Pavla, aby sa u Adama Batthyányho uchádzal o ruku jeho dcéry Eleonóry. V Rechnitzu sa budúci manželia hneď aj zasnúbili podaním si ruky a výmenou obrúčok. Po dohode odišiel sprievod Esterházyovcov spolu s Batthyánym do Schlainingu, kde sa niekoľko dní oslavovalo a tancovalo. Od budúceho svokra dostal Ladislav, ale aj jeho brat Pavol, po jednom tureckom žrebcovi. Evidentne sa v Rechnitzu bujaro oslavovalo, pretože Ladislav pri návrate do Lackenbachu v podnapitom stave spadol z koňa a museli ho viezť na voze.⁴¹

Posledným okruhom spomienok, ktorému Pavol venoval v denníku priester, bolo jeho vnímanie smrti a údaje o pohreboch v rámci rodiny. Kontakt so smrťou bol pre deti v minulosti úplne prirodzenou záležitosťou, hoci, podľa Pavla, ju v neskoršou období prežíval oveľa hlbšie.⁴² Smrť bola vo všeobecnosti vnímaná ako prirodzená súčasť života, ako naplnenie Božej vôle, hlavne pri úmrtí malých detí.⁴³ Napriek tomu bola pociťovaná veľmi bolestne, hlavne keď sa jednalo o hlavu rodiny, alebo dediča a pokračovateľa rodu. Pavol napríklad opisuje, ako ťažko znášal smrť manželky jeho otec Mikuláš Esterházy. Údajne sa na tri dni zatvoril vo svojich komnatách a neprijímal návštevy. Nikto sa k nemu neodvážil vojsť, až napokon Pavlova teta Judita Rumyová za koláč a cukor presvedčila Pavla, aby k nemu vošiel.⁴⁴ Je možné, že aj táto predurčenosť, aby práve on navštívil smútiaceho otca, mala byť zdôvodnením významu Pavla medzi deťmi pri nárokoch na pozície v rámci rodu.

Veľkým zásahom do života rodu Esterházyovcov bola bitka pri Veľkých Vozokanoch, ktorá sa odohrala dňa 26. augusta v roku 1652. Pavol ju vo svojom denníku podrobne opisuje.⁴⁵ Pri strete uhorských vojsk vedených Adamom Forgáchom s tureckým vojskom

40 MOL, P 1315, Batthyány család levéltára, Missiles, list č. 12551, list Mikuláša Esterházyho Adamovi Batthyánymu, l. 1. 1641.

41 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, pag. 49–51; tiež E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 313.

42 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, pag. 23; E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 309.

43 Po smrti dcéry Magdalény napísal v liste palatín Mikuláš Esterházy Eve Poppelovej z Lobkovic: „Keby sme mohli, hlboko by sme smútili kvôli jej smrti, ale keďže sme zvyknutí na takého a horšie návštevy Boha, musíme to brať ako jeho vôľu.“ MOL, Batthyány család körmendi levéltára, Missiles 1527–1700, 40. cim, 4808 db., list Mikuláša Esterházyho Eve Poppelovej, 26. 5. 1627, Lackenbach.

44 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., Családi krónikák, Pál nádor naplója, pag. 13–14; tiež E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 307.

45 MOL, Esterházy család tatai ága, P 197, Familiaria, Korešpondencia, fol. 37; Eva VRABCOVÁ – Rastislav PETROVIČ (edd.), *Sereď dejiny mesta, Sereď 2002*, s. 59. Podrobnejšie o bitke pri Vozokanoch pozri Ottó CSÁMPAI, *Négy Esterházy egy hullása: a vezekényi csata, 1652*, Budapest 2007 a Zsuzsan-

pod velením ostrihomského bega Kara Mustafu zomreli štyria predstavitelia rodu Esterházy. Okrem Pavlovho brata, 26 ročného Ladislava, zomreli aj jeho traja bratrance len 27 ročný Tomáš, 24 ročný Gašpar (synovia strýka Daniela) a 35 ročný František (syn strýka Pavla). Ladislav Esterházy obdržal v auguste na hrade v Šintave list od novozámockého generála Adama Forgácha, v ktorom ho prosil, aby prišiel do Nových Zámok, lebo sa beg Mustafa, ktorého prezývali aj ako lúpežný beg (*rabló bég*), spolu so svojimi oddielmi chystal získať územie v okolí hradu Gýmeš. Počas bitky Ladislava spolu s Jánom Esterházym, jeho učňom Marcim a asi 20 jazdcami Turci vytlačili k potoku, kde v zablatenom teréne Ladislav spadol z koňa a po krátkom boji, kde utŕžil nespočetné množstvo rán, zomrel podvečer medzi šiestou až siedmou hodinou.⁴⁶ Františka Turci stáli, Tomášovi sa stala osudnou rana z pušky a Gašpar zomrel na početné rezné a bodné poranenia kopijou.⁴⁷ Až na druhý deň našli pozostatky padlých Esterházyovcov spolu so 45 členmi ich sprievodu. Podľa Pavlových zápisov boli už ich mŕtvolý orabované Turkami, iba Ladislav mal na sebe nohavice, spodné nohavice a košeľu.⁴⁸ Pochovali ich v rodinnej hrobke v Trnave, pričom sa pri výbere termínu pohrebu riadili určitou numerickou symbolikou. Ladislav Esterházy sa narodil 31. decembra roku 1626, zomrel dňa 26. augusta ako 26 ročný a termín pohrebu preto stanovili na 26. novembra roku 1652. Pavol Esterházy v denníku napísal, že pohreb sa uskutočnil až 20. marca 1653. Pravdepodobne sa rozlúčka s pozostalými konala 26. novembra 1652 a samotný pohreb bol až 20. marca nasledujúceho roku kvôli komplikovanosti príprav, keďže sa rátaťo s veľkým počtom účastníkov.⁴⁹

Vozokanská bitka bola akousi rodovou traumou, a aj preto sa stala ikonografickým námetom viacerých umeleckých predmetov určených na zachovanie rodovej pamäte. Samotné bojisko zdobí dodnes pamätník s erbovým symbolom Esterházyovcov, ktorý vznikol začiatkom 18. storočia. Práve Pavol a ostatní príslušníci rodu stáli za vznikom a udržiavaním spomienky na túto udalosť a hrdinskú smrť predkov a príbuzných. Pri príležitosti ukončenia Pavlových štúdií na druhé výročie bitky v roku 1654 bola vyhotovená

na J. ÚJVÁRY, „*De valamiq ez világ fennáll, mindennek szép koronája fennáll*“. *A vezekényi csata és Esterházy László halála*, *Hadtörténeti Közlemények* 119, 2006, č. 4, s. 943–972.

46 Pavol Hoffmann spomína až 18 rán. Országos Széchényi Könyvtár (Krajinská Széchényiho knižnica), *Kézirattár* (Zbierka rukopisov), *Régi Magyar Könyvtár* I 868, *Pohrebná reč Pavla Hoffmana*, 1653, Viedeň, s. 22.

47 Tamtiež, s. 18.

48 MOL, P 125, Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4752 db., 701 cs., *Családi krónikák*, Pál nádor naplója, pag. 78–79; E. IVÁNYI (ed.), *Pál Esterházy: Mars Hungaricus*, s. 317–318.

49 Zsuzsanna J. ÚJVÁRY, *Esterházy László temetési költsége*, in: Ibolya Maczák (ed.), „Fényes palotákban, ékes kőfalokban“: tanulmányok az Esterházy családról, Budapest 2009, s. 11.

augsburským majstrom Filipom Jakubom Drentwettom pamätná ozdobná misa o priere jedného metra, ktorá vyobrazovala práve smrť Ladislava.⁵⁰

Spomienky Pavla Esterházyho predstavovali memoárové zachytenie detstva a mladosti s myšlienkou podporiť rodovú a dynastickú pamäť ako aj jeho predurčenosť k postaveniu hlavy esterházyovského rodu. Pavol prežil detstvo v úzadí svojich súrodencov a predpokladala sa u neho skôr duchovná než politická kariéra. Napriek tomu bol podobne ako jeho otec zvolený za palatína a sa stal jednou z najvýraznejších osobností Uhorska druhej polovice 17. storočia. V uhorskom prostredí nie je bežné zachovanie denníkov z aristokratického prostredia, ktoré by zachytávali detstvo a mladosť aristokratov. Aj preto je Pavlov denník významným, aj keď stále nedoceneným prameňom odzrkadľujúcim každodenné peripetie jednotlivca, ako aj jeho vnímanie doby a prostredia, ktoré formovalo a ovplyvňovalo jeho život či rozhodnutia.

50 András SZILÁGYI, *Die Esterházy-Schatzkammer: Kunstwerke aus fünf Jahrhunderten*, Katalog der gemeinsamen Ausstellung des Kunstgewerbemuseums, Budapest und der Esterházy Privatstiftung, Eisenstadt im Budapester Kunstgewerbemuseum, Budapest 2006 – 2007, s. 96–97.

Zusammenfassung

Kindheit und Jugend eines ungarischen Aristokraten im Lichte der Memoiren Paul Esterházy

Die Memoiren des Palatins Paul Esterházy halten seine Kindheit und seine Jugend fest, ihr Ziel besteht im Erhalt des Stammes- und dynastischen Gedächtnisses. Sie halten den Zeitraum der Jahre 1635–1653 fest, als Paul heranwuchs, erwachsen wurde und heiratete. Die Memoiren entstanden in seinen Erwachsenenjahren durch Umschrift eines älteren Tagebuchs, wobei Paul bei deren Konzipierung auch andere Quellen verwandte, so z. B. das Tagebuch seiner Mutter und Erinnerungen Familienangehöriger.

Die Memoiren reflektieren die Art und Weise seiner Erziehung, die ganz den Gepflogenheiten der damaligen Zeit angepasst war. Seine Studienzeit im Jesuitenkolleg in Türnau (Trnava) wurde nicht nur als Abfolge von Pflichten eines studierenden Adligen dargestellt, sondern auch mit allen Unterhaltungsaktivitäten wie Jagdausflüge, Bade- oder Tanzvergünstigungen in Cífer bei Verwandten seiner Mutter Christina Nyáry.

Während seines Studiums in Türnau heiratete Paul zum ersten Mal. Seine Frau wurde seine Nichte Ursula, die Tochter seines Bruders Stefan und seiner Stiefschwester Elisabeth. Paul verteidigt in seinen Memoiren die Heirat als ein Interesse des

Stammeserhalts. In seiner Erinnerungen spiegelt sich der die Stammespolitik betreffende Plan seines Vaters Nikolaus wider. Die Söhne sollten zwei bedeutende Aristokratengeschlechter Oberungarns vereinen und sich deshalb mit den Töchtern Adam Batthyány vermählen. Dieser Plan wurde zum Teil verwirklicht, als Nikolaus Sohn Ladislaus Adams Tochter Eleonore ehelicht.

Paul gibt in seinen Memoiren auch dem Tod und den Begräbnissen einzelner Familienmitglieder Raum, denn die Schlacht gegen die Türken bei Velké Vozokany (1652), in der vier junge Esterházyer ihr Leben lassen mussten, stellte einen großen Einschnitt in seinem Leben dar. Diese Schlacht wurde einerseits zu einem Familientrauma, sie machte es jedoch andererseits Paul möglich, sein Leben vollständig zu verändern. Da er nicht der älteste Sohn seines Vaters war, war für ihn eher eine geistliche als eine politische Karriere vorgesehen. Nach dem tragischen Tod seines Bruders Ladislaus wurde er jedoch zum neuen Haupt der Familie und seinem Vater gleich zum Palatin erwählt. Im Laufe seines Lebens wurde er zu einer der markantesten Persönlichkeiten des 17. Jahrhunderts im Königreich Ungarn.